

Úplná verze rozhovoru s Janem Kouckým, ředitelem Střediska vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, který vychází v pondělí 9. března 2009 v Lidových novinách (příloha Akademie)

Cesta ke zvýšení kvality českého vysokého školství

Jan Koucký doporučuje, aby vysoké školy přijaly jen tolik studentů, kolik budou považovat za optimální, a zaměřily se na péči o kvalitu

Příliš mnoho studentů,

LN: Vy nepatříte k lidem, kteří si myslí, že by se mělo na vysoké školy přijímat stále víc uchazečů, že ne?

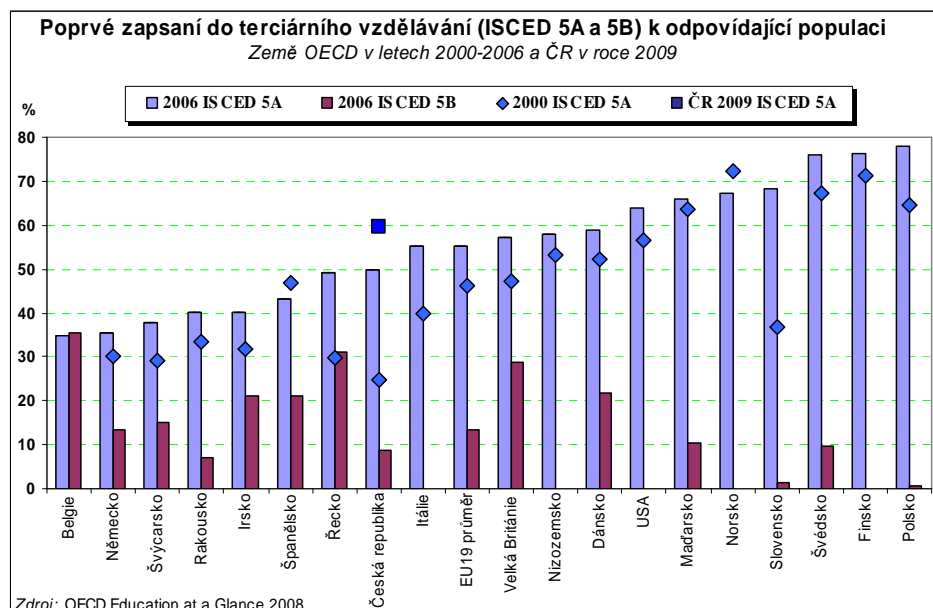
Už několik let to považuji za velký problém. Zvyšování počtu přijímaných bylo nepochybně na místě v devadesátých letech, kdy jsme se potřebovali dotáhnout na úroveň vyspělých zemí. Ale dnes už u nás odchází studovat na vysoké školy skoro šedesát procent lidí z populačního ročníku a dalších sedm procent jde na vyšší odborné školy, které také patří do terciárního vzdělávání. Dynamika tohoto vývoje je v České republice vůbec nejvyšší ze všech rozvinutých zemí. Tak rychlému růstu ovšem neodpovídá ani ekonomická situace, ani schopnost vysokého školství se přizpůsobovat a mít pro každého z uchazečů - se stále různorodějším zázemím a životními zkušenostmi, předpoklady a zájmy, aspiracemi a cíli - odpovídající nabídku.

Navíc se počty studentů stále rychle zvyšují, přestože je dnes již všeobecně známo, že k branám vysokých škol se blíží výrazný demografický propad. Vždyť například v roce 2008 bylo do terciárního vzdělávání zapsáno téměř 110 tisíc studentů, ale ve stejném roce představoval celý populační ročník patnáctiletých, kteří dnes vstupují do středoškolského studia, jen 121 tisíc. Velikost ročníku dvanáctiletých dětí, kteří se o vysokoškolském studiu budou rozhodovat v roce 2016, dosahovala dokonce pouhých 91 tisíc.

LN: Říkalo se přece, že se podstatně zvýší počet bakalářů.

Ano, předpokládalo se, že polovina bakalářů půjde rovnou na pracovní trh. Skutečný vývoj je ale zcela odlišný. Celou dobu od vzniku bakalářského stupně pokračovala více než polovina jeho absolventů v magisterském studiu, ale v posledních letech je to dokonce kolem osmdesáti procent bakalářů.

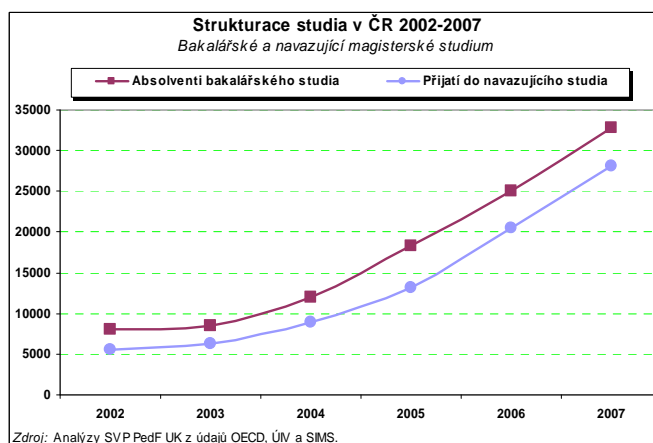
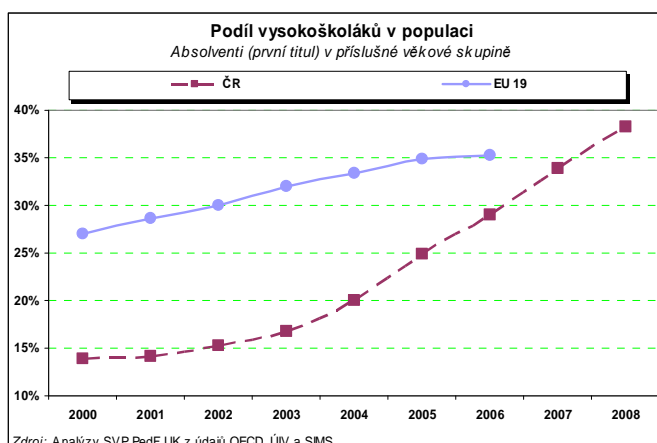
Průměrná délka vysokoškolského studia se tak prodlužuje, přestože za-

vedení bakalářského stupně mělo vést k jejímu zkrácení. Je zřejmé, že struktruce vysokoškolského studia u nás nebyla úspěšně zvládnuta a v řadě oborů její smysl nebyl naplněn.

Počtem, podílem a strukturou absolventů se tak Česká republika rychle dostává do velmi neobvyklé situace. Zprvce ještě v roce 2001 činil podíl absolventů s vysokoškolským vzděláním v příslušné věkové kohortě populace méně než 15 %, byl skutečně jedním z nejnižších mezi rozvinutými zeměmi a proti průměru EU prakticky pouze poloviční. Vlivem mimořádné expanze a také díky klesajícímu demografickému vývoji v České republice však již do roku 2006 dosáhnul dvojnásobku - téměř 30 % a během následujících dvou let předstihnul nejen průměr zemí EU, ale vyhouplnul se až téměř ke 40 %. Z druhé však mezi absolventy terciárního vzdělávání, kteří opouštějí školství a přecházejí na trh práce, nadále naprosto převažují vysokoškoláci s magisterským diplomem; jejich počet, ale i podíl se dále zvyšuje, zatímco počet bakalářů na trhu práce dokonce paradoxně klesá.

U absolventů vysokých škol totiž s několikaletým zpožděním dochází ke stejným procesům, jako u přijímaných. Již za pár let bude mít proto v České republice více než polovina mladých lidí terciární vzdělání a většina z nich dokonce magisterský diplom. Povede to ovšem k jeho inflaci, podobně jako to dnes pozorujeme u maturity.

LN: Ve světě to tak ale přece není. Jsou vyspělé země, kde odchází rovnou na pracovní trh až devadesát procent bakalářů. Co motivuje naše studenty k dalšímu studiu, které často ani v praxi nevyužijí? Nejsou to samotné vysoké školy?

Do značné míry ano. Vysoké školy jsou financovány podle počtu studentů. Pro ně je tudíž výhodné podržet si další dva, tři roky bakaláře, který už je tak říkajíc zajatý, neboť škole přináší státní dotaci.

LN: Může to stát nějak ovlivnit? Třeba ekonomicky?

Nepochybně, jde například o to, jak nastavit pravidla financování. Ministerstvo školství se o ekonomickou regulaci snažilo, jenže vysoké školy na ně tlačily, že právě ty jejich obory jsou specifické a bakalářství pro jejich zvládnutí nestačí. A úředníci většinou podleli a schvalovali. V našich podmínkách pro ně není snadné takovým tlakům čelit.

LN: Jak to myslíte?

Do ministerského dokumentu o rozvoji vysokého školství z roku 2005 se například podařilo prosadit, že kvantitativní rozvoj už by měl začít brzdit (i kvůli klesající populační křivce) a prioritou se má stát kvalita. Jenže už na jaře 2006 bylo jasné, že se to nepovede, neboť se i u nás potvrdila zkušenost z jiných zemí, že pro politiky je populisticky lákavé zaštitit se hesly o rozvoji vzdělání pro všechny bez ohledu na méně viditelné negativní dlouhodobé důsledky, které to má pro kvalitu vzdělávání.

LN: Třeba USA nebo některé další země mají vysokoškoláků taky hodně, ještě víc než začínáme mít my.

Naše situace je podstatně jiná, protože u nás vřdycky bylo – stejně jako v dalších evropských zemích s podobnou historickou tradicí – mimořádně kvalitní střední odborné školství. Například absolventi průmyslovek se stávali výbornými projektanty nebo vykonávali náročná povolání techniků. Ptáte-li se dnes zaměstnavatelů, proč na mnohá místa chtějí raději vysokoškoláky, když se nároky práce nezvýšily, odpovdí, že klesá kvalita absolventů středních odborných škol.

LN: Chcete říct, že jejich učitelé dnes učí hůř než dřív, nebo že na průmyslovky jdou slabší žáci?

Chci říct, že víc než tři čtvrtiny absolventů středních odborných škol – pochopitelně těch lepších – neodchází na trh práce, ale na vysokou školu. A chci tím také říct, že v zemích s kvalitním odborným

vzděláváním se vysoké školství zdaleka nerozvíjí takovým tempem, jako v zemích bez této tradice. Jedním z vážných a přitom velice málo diskutovaných důsledků expanze vysokého školství v České republice se stal negativní vliv (v některých případech dokonce destruktivní), který má na tradici odborného vzdělávání.

..... málo peněz

LN: Představitelé vysokých škol říkají, že by hodně vyřešil větší příliv peněz.

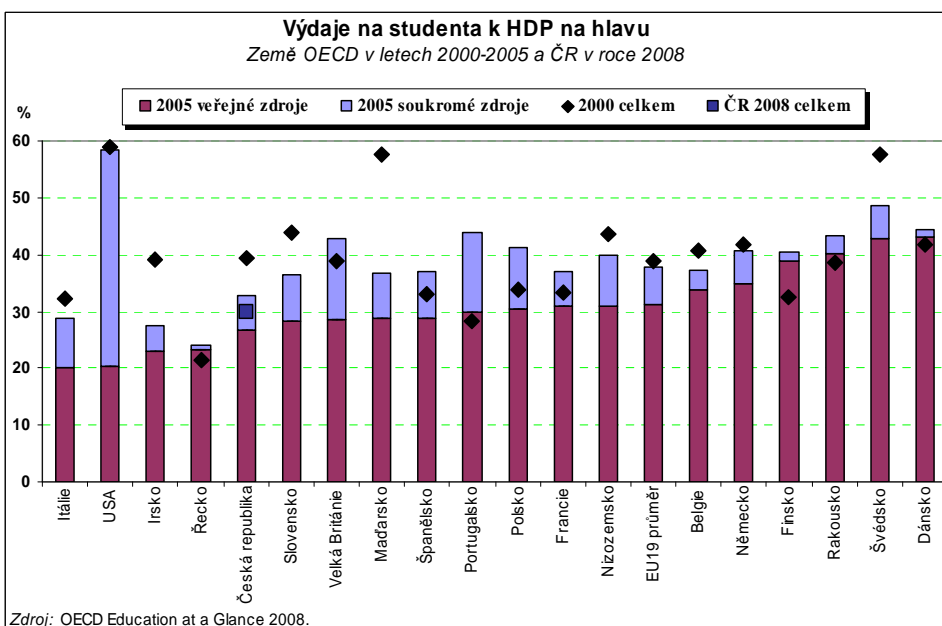
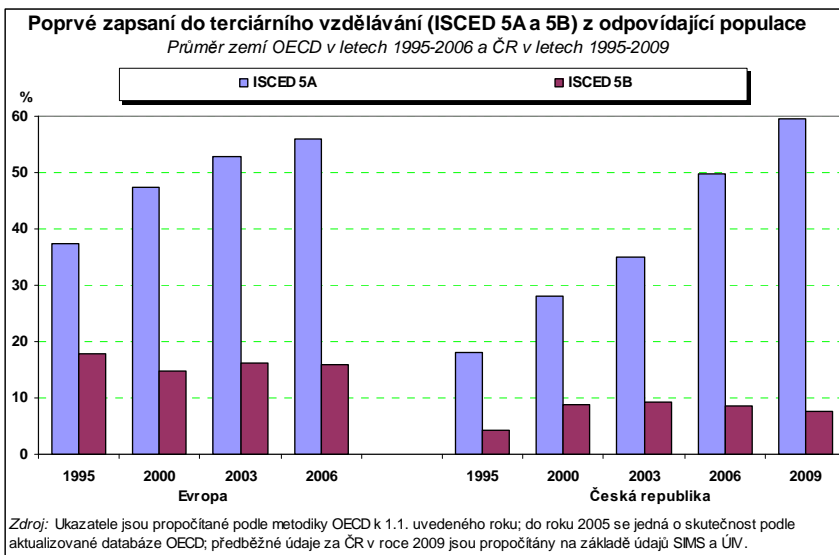
Rychlý nárůst počtu vysokoškoláků stát skutečně není schopen přiměřeně financovat. Výdaje na vysoké školy se sice pořád mírně zvyšují, ale neodpovídají ani růstu počtu studentů, ani celkové inflaci. Nejvýznamnější ukazatel, totiž výdaje na jednoho studenta v poměru k hrubému domácímu produktu (HDP) na hlavu, u nás už několik let klesá a dnes jsme mezi vyspělými zeměmi hluboko pod průměrem. Naše analýzy prokazují, že v terciárním vzdělávání v České republice chybí přinejmenším 7 - 10 miliard korun. Situace se navíc výrazně zhoršila v posledních dvou letech. Přitom ještě před 10 - 15 roky jsme na tom byli mnohem lépe a kvalita absolventů tomu také odpovídala.

A to zatím mluvím jen o srovnání s Evropou. Objevuje se však řada nových mezinárodních rozborů, které důrazně doporučují razantně zvýšit výdaje na vysoké školství v celém evropském prostoru vysokoškolského vzdělávání. Ukazuje se totiž, že podstatný rozdíl mezi evropskými a americkými vysokými školami spočívá právě v úrovni jejich financování, která je v USA zhruba dvaapůlkrát vyšší, než v zemích EU a téměř čtyřikrát vyšší než v ČR. Srovnávací studie rovněž prokazují, že se to bezprostředně promítá do kvality vysokých škol.

LN: Není to i proto, že českým vysokým školám chybí financování ze soukromých zdrojů?

Jde o jeden z mýtů, který lze jednoduše vyvrátit. Podíl privátních zdrojů ve výdajích vysokého školství v ČR se již v roce 2005 dostal na úroveň téměř pětiny prostředků vysokých škol a je v každém případě nad průměrem evropských zemí, který činí 15 %. Růst podílu soukromých zdrojů na celkovém financování vysokého školství u nás ovšem dále pokračuje a v roce 2008 se již pohyboval kolem 23 % - 25 % celkových výdajů vysokého školství.

Naši situaci přitom není v žádném případě možné srovnávat s Amerikou, s její historickou tradicí vysokého podílu privátních zdrojů. Vychází totiž ze zcela odlišných politických, společenských a kulturních základů než evropská kontinentální tradice.

LN: Co si máme pod financováním terciárního školství ze soukromých zdrojů představit?

Například školné na soukromých vysokých a na vyšších odborných školách (i veřejných), sankční školné pro „věčné studenty“ veřejných vysokých škol, příjmy za vzdělávání dospělých, rekvalifikace a za výuku v cizím jazyku, peníze za výzkum a inovace realizované pro podniky, tržby za různé výrobky a služby, ale třeba i za pronájem majetku školy atd.

..... a kvalita trpí.

LN: Co dělá omezování financí s kvalitou vzdělávání?

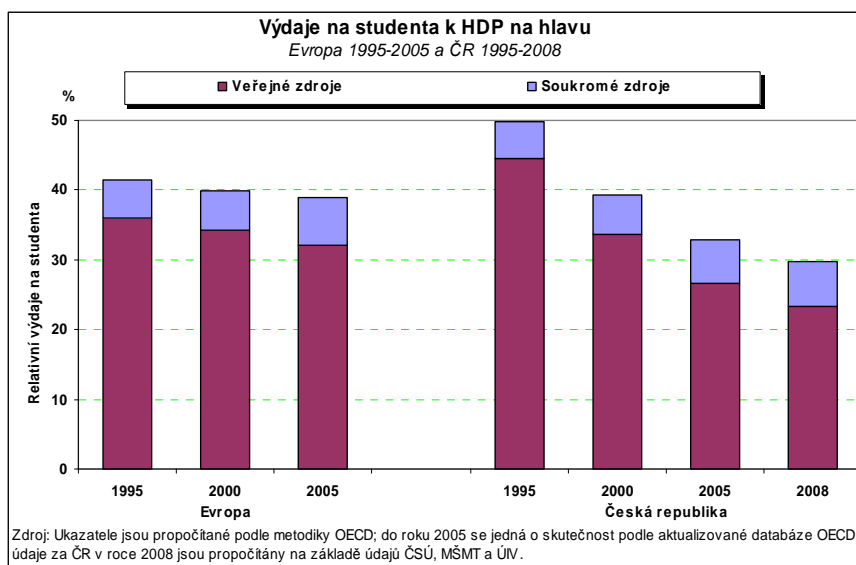
Nedostatek financí se navzájem posiluje s masifikací vysokého školství a tvrdě dopadá na kvalitu vzdělávání. Je totiž třeba počítat s tím, že na vysoké školy přichází mnohem různorodější populace studentů, a mezi nimi také dost těch, kteří nemají dostatečné předpoklady ani motivaci ke studiu. Tento pro kvalitu nepříznivý vývoj umocňuje fakt, že dříve individuální přístup učitelů ke studentům je nahrazován *masovým*, který jeden kolega trefně označil za *akademická jatka*. Prudce se zvyšuje počet studentů připadajících na učitele a nedostatek financí způsobuje, že se omezuje počet cvičení, seminářů a konzultací; mnozí ze špatně placených učitelů se snaží přivydělat si mimo školu. Často opakovaný bonmot ironizuje, že ve vzájemné symbióze se studenti tváří, že studují, a učitelé zase, že je vyučují. Při zkouškách je nutné snižovat nároky, protože by jinak většina studentů neprošla, a tak dále. Přestože uvedený trend není možné zevšeobecňovat, v českém vysokém školství nepochybně přítomen je.

LN: Připustíme, že kvalita vysokoškolského vzdělávání klesá. Takový názor nezastáváte zdaleka sám. Máte ale nějaké řešení?

Když se vysoké školství masifikuje, je třeba ho také diverzifikovat.

LN: Co to znamená?

Kvantitativní expanze musí být provázána s diverzifikací vzdělávacích institucí. Jejím cílem je přitom na jedné straně umožnit vzdělávání mnohem různorodější populaci studentů a připravit je na nejrůznější a velmi rozmanité pozice ve společnosti, ale na druhé straně také ochránit a zachovat tradiční *elitní* univerzitní sektor vysokého školství, udržet jeho vysokou úroveň, která je pro vývoj společnosti (a ekonomiky) životně důležitá.

V masifikovaném a diverzifikovaném vysokém školství, které plní řadu velice rozmanitých funkcí, je třeba vytvořit příznivé prostředí pro profilaci jednotlivých škol podle toho, v čem dokáží dosahovat nejlepších výsledků. Vedle škol orientovaných na špičkový výzkum v mezinárodním prostředí a náročné vzdělávací programy na magisterské a doktorské úrovni by měly dostatečný prostor pro svůj rozvoj mít také školy, které se zaměří například na bakalářské programy, vzdělávání dospělých, spolupráci s podniky nebo podporu svého regionu.

Zásadní ovšem je umožnit jim, aby pro takový rozvoj získaly dostatečné finanční prostředky a vysoké kvality mohly dosahovat právě v těch oblastech, na které se zaměří. Dokonce především tímto směrem je třeba napřít úsilí o zvyšování prostředků na terciární vzdělávání. Vysoké školy mají totiž nejen různé funkce, ale představují také různé kvality.

LN: S čím byste začal?

Myslím, že situace je hodně napjatá a je proto třeba přijít s radikálním řešením. Být ministrem, pokusil bych se například s rektory domluvit, že rozpočet každé školy bude v příštím roce navýšen o stejné procento jako celý vysokoškolský rozpočet, a to bez ohledu na počet nově přijatých studentů. Mohli by jich přijmout dokonce až o 10 procent méně. A že to tak bude, dokud se společně nedohodneme na nových pravidlech financování, která vedle počtu studentů upřednostní ukazatele kvality jejich studia a také zohlední další funkce, které vysoké školy plní. Snažil bych se dohnat zpoždění, které ve sledování a podporování kvality máme. Požádal bych rektory, aby do té doby pečovali právě o kvalitu, dbali na ni při přijímacích i závěrečných zkouškách, žádali ji od studentů i od učitelů. Protože by se jim to mělo dlouhodobě vyplácet.

Typologie funkcí a profilu vysokých škol

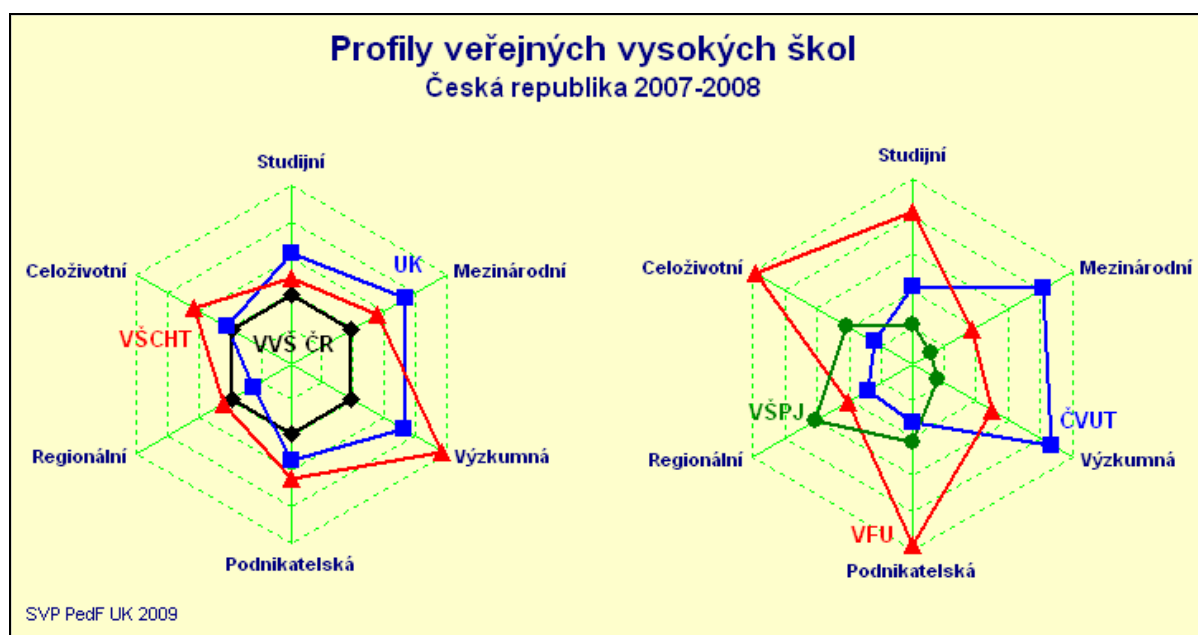
Dnešní vysoké školství v Evropě do značné míry neodpovídá tradičním představám. Počet studentů již přesahuje polovinu populace odpovídajícího věku, také samy školy plní řadu různých funkcí, které od nich společnost (jednotlivci, podniky, organizace, regiony...) očekává. Nadprůměrných výsledků ovšem nemůže každá jednotlivá instituce dosahovat v celém spektru činností, každá z funkcí má jinak definovanou kvalitu, vyžaduje jiné zaměření a vytváří odlišné vztahy ve svém specifickém prostředí.

Vysoké školy se proto různě profilují. Některé mají předpoklady stát se mezinárodně uznávanými výzkumnými univerzitami (*centra excellence*) v širokém spektru oborů, jiné se zaměřují pouze na omezený počet oblastí výzkumu a vývoje či vytvářejí podmínky pro úzkou specializaci; některé vysoké školy své uplatnění spatřují zejména ve výuce, jiné zacílí hlavní úsilí do služeb regionálního rozvoje, které mohou zahrnovat různé vzdělávací služby, přenos znalostí (*knowledge transfer*) nebo výsledků aplikovaného výzkumu mezi malé a střední podniky v regionu apod. Zaměření jednotlivých škol také ovlivňuje další směřování a uplatnění jejich absolventů. Promítá se rovněž do jejich financování a řízení, vnitřní struktury, složení různých orgánů školy atd.

V celé Evropě i v jednotlivých evropských zemích většinou chybí všeobecně přístupné a srozumitelné informace o tomto zaměření a funkcích jednotlivých škol. To ovšem brání a zpomaluje jejich propojování do celoevropského prostoru vysokého školství, jehož vytvoření je jedním z předpokladů konkurenceschopnosti Evropy. I proto se začaly objevovat různé srovnávací žebříčky (například Šanghajské univerzity nebo londýnských *Times*), které však mají řadu problémů a nedostatků. Jedním z nejvýznamnějších je, že se většinou zaměřují pouze na nejsnáze měřitelnou výkonnost škol ve vědě a výzkumu. Tím ovšem nepřipustně redukuje jejich rozmanitost na jediný rozměr a pomíjejí tím ostatní funkce. Vlastně vysoké školy tlačí do činností, které pro ně nemusí být vůbec efektivní.

Vzniká proto řada nových celoevropských projektů, které mají srovnávat vysoké školy podle jejich různých funkcí. Mezi nejznámější patří například mezinárodní projekty University v Twente (CHEPS) nebo německé instituce pro rozvoj vysokých škol (CHE). Výsledkem takových srovnání ovšem nebudou nějaké žebříčky, jak je známe dosud, ale spíše informace o tom, v čem spočívají silné stránky té které vysoké školy, jaké jsou její hlavní charakteristiky a směry vývoje.

Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze na základě především nizozemské a německé inspirace a vlastních analýz několika desítek ukazatelů (ve velké většině vytvořených z veřejně dostupných údajů) definovalo **šest základních funkcí** (dimenzí) českých vysokých škol. Dosažená hodnota (počet bodů) u všech šesti funkcí přitom vytváří jedinečný profil každé vysoké školy. O tom, jak vysoké školy naplňují jednotlivé funkce, vypovídá přiložený graf s hodnotami několik vybraných škol a tabulka, která se týká všech veřejných vysokých škol v České republice v roce 2007 - 2008 (úroveň každé funkce je vyjádřena na škále od 0 do 100 bodů, přičemž vyšší počet bodů znamená vyšší úroveň příslušné funkce; průměr za všechny školy činí 40 bodů).

- **Studijní** funkce vyjadřuje především míru orientace školy na magisterské a doktorské studijní programy oproti programům bakalářským.
- **Mezinárodní** funkce vypovídá o celkové míře zapojení vysoké školy do mezinárodních aktivit, výměny studentů apod.
- **Výzkumná** funkce charakterizuje rozsah a úroveň vědecké a výzkumné činnosti vysoké školy v mezinárodním i národním kontextu.
- **Podnikatelská** funkce vyjadřuje míru spolupráce školy se svými partnery a výši prostředků, které získává z neveřejných zdrojů.
- **Regionální** funkce vypovídá o orientaci vysoké školy na regionální problematiku a o míře její spolupráce s kraji.
- **Celoživotní** funkce charakterizuje, do jaké míry se vysoká škola zaměřuje na další vzdělávání a vzdělávání dospělých.

Profily jednotlivých škol se liší ve všech funkcích, a to nejvíce ve výzkumné funkci, nejméně ve funkci regionální. Zároveň se potvrzuje, že školy mohou vynikat i v několika funkcích současně. Za výzkumnou vysokou školu lze nepochybně označit například pražskou VŠCHT, přestože vysokých hodnot dosahuje rovněž v podnikatelské a celoživotní funkci. Nejvyšší hodnotu v mezinárodní funkci má ČVUT, ve studijní, v celoživotní i v podnikatelské funkci brněnská VFU a jako regionální vysoká škola se bezpochyby profiluje Vysoká škola polytechnická v Jihlavě. Univerzita Karlova sice - kromě regionální funkce - dosahuje výrazně nadprůměrných hodnot, ale zároveň v žádné z šesti funkcí není zcela v čele českých vysokých škol.

Veřejné vysoké školy v ČR 2007-2008	Funkce a profily vysokých škol					
	Studijní	Mezinárodní	Výzkumná	Podnikatelská	Regionální	Celoživotní
UK v Praze	63	75	73	55	26	42
JU v Č. Budějovicích	30	24	48	42	54	50
UJEP v Ústí n. Labem	24	29	21	29	54	43
Masarykova univerzita	44	42	48	44	44	58
UP v Olomouci	42	45	50	42	41	45
VFU Brno	83	37	51	98	42	99
OU v Ostravě	30	38	28	36	59	67
Univerzita Hradec Králové	28	22	18	37	56	57
SU v Opavě	24	31	25	34	40	38
ČVUT v Praze	43	82	87	32	29	26
VŠCHT v Praze	49	56	99	65	45	64
ZČU v Plzni	34	28	41	44	41	39
TU v Liberci	32	24	40	45	48	42
Univerzita Pardubice	21	32	43	27	40	28
VUT v Brně	37	43	62	42	17	21
VŠB-TU Ostrava	28	26	42	37	40	28
Univerzita T. Bati ve Zlíně	23	24	42	26	50	33
VŠE v Praze	47	52	35	29	19	14
ČZU v Praze	28	35	39	46	47	34
MZLU v Brně	31	31	42	45	53	29
AMU v Praze	60	66	29	28	14	19
AVU v Praze	70	40	24	40	16	8
VŠUP v Praze	69	77	8	24	21	29
JAMU v Brně	62	51	24	36	55	59
VŠ polytechnická Jihlava	23	13	16	43	62	42
VŠTE v Č. Budějovicích	13	15	3	14	31	28
Průměr VVŠ v ČR	40	40	40	40	40	40

Jan Koucký, vzděláním ekonom, je ředitelem Střediska vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V 90. letech byl prvním náměstkem dvou ministrů školství (Petr Vopěnka a Ivan Pilip) a poradcem ministrů následujících (Jiří Gruša, Jan Sokol, Eduard Zeman, Petra Buzková) až do konce roku 2006. Dvě volební období byl poslancem za ODS a místopředsedou „školského“ výboru Parlamentu; působil však také v Poslaneckém shromáždění Rady Evropy a v letech 2000-2006 byl zástupcem ČR v OECD.